

**Міністерство внутрішніх справ України
Донецький державний університет внутрішніх справ**

Ждан Микола Дмитрович

УДК 343.46

**ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ
ОХОРОНИ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право

Реферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Кропивницький – 2024

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Донецькому державному університеті внутрішніх справ.

Опоненти:

доктор юридичних наук, професор
Бабенко Андрій Миколайович,
Одеський державний університет внутрішніх
справ, директор інституту права та безпеки

доктор юридичних наук, професор
Житний Олександр Олександрович,
Харківський національний університет імені
В.Н. Каразіна, завідувач кафедри кримінально-
правових дисциплін юридичного факультету

доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник
Тичина Дмитро Михайлович,
Національна академія внутрішніх справ,
провідний науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем протидії злочинності

Захист відбудеться 23 травня 2024 року о 10.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 11.737.01 у Донецькому державному університеті внутрішніх справ за адресою: 25015, м. Кропивницький, вул. Велика Перспективна, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Донецького державного університету внутрішніх справ за адресою: 25015, м. Кропивницький, вул. Велика Перспективна, 1.

Реферат розіслано 23 квітня 2024 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Ганна БУГА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Реформування національної правової політики потребує удосконалення її кримінологічного напрямку як способу здійснення субсидіарного впливу на протиправну діяльність шляхом застосування інструментарію, котрий є ширшим за передбачений чинним кримінальним законодавством. У загострених військово-політичними чинниками умовах функціонування держави кримінологічне забезпечення архітектури безпекового середовища потребує зміни традиційного підходу до диференціації відносно поширених кримінальних правопорушень та діянь, які мають підвищений ступінь суспільної небезпечності. Військова агресія російської федерації проти України призвела до трансформації низки суспільних відносин, що спричинило появу нових кримінальних правопорушень та зумовило інтенсифікацію сукупності криміногенних загроз, які протягом тривалого періоду мали стабільні кількісні показники. Зокрема це стосується зміни динаміки кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин.

На сучасному етапі державотворення реалізація державної політики щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин ускладнена недоліками правового регулювання трудових відносин, що є наслідком рудиментарності законодавства про працю. Аналіз статистичної звітності правоохоронних органів, викладеної на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора, а також судової практики свідчить про те, що досліджувані кримінальні правопорушення є достатньо латентними – відсоток кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин (ст.ст. 170-175 КК України (проти трудових прав громадян) та ст.ст. 271-275 КК України (проти безпеки виробництва)) в період з 2018 по 2023 рік складав близько 1,08–1,15 % від загальної кількості суспільно небезпечних діянь. Така ситуація спричинена низьким рівнем правової компетентності та юридичної грамотності населення, а також нехтуванням принципом нульової толерантності до суспільно небезпечних діянь. Через це більшість таких публічно-правових деліктів залишаються поза увагою органів правопорядку, що також призводить до ігнорування цих загроз під час створення системи відповідних управлінських рішень та розробки проєктів нормативно-правових актів, що регулюють діяльність із запобігання злочинності в Україні.

Не є виключенням і національне кримінальне законодавство, яке має низку прогалин щодо відповідальності за посягання на трудові права громадян, серед яких доцільно виокремити: 1) диференціацію кримінальних правопорушень, які, фактично, мають один родовий об'єкт по різних розділах (кримінальні правопорушення проти трудових прав громадян та кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва); 2) формування неефективної моделі виду й обсягу покарання, які не відповідають суспільній небезпечності цих видів протиправних діянь; 3) порушення принципів індивідуалізації покарання тощо. Наведене свідчить про наявність потреби у формуванні нового концептуального бачення феномену запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин, яке відповідатиме потребам сучасної держави та суспільства.

Теоретичні та практичні засади запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні досліджуються представниками різних галузей юридичної науки, що зумовлено необхідністю в актуалізації та систематизації заходів впливу, які можуть бути покладені в основу концепції кримінологічного захисту трудових прав громадян. Значущий внесок у розробку цих питань здійснено і представниками кримінологічної науки, зокрема, в наукових працях А.М. Бабенка, М.І. Бажанова, О.М. Бандурки, В.С. Батиргарєєвої, Ю.В. Бауліна, П.С. Берзіна, О.Г. Богатирьова, С.С. Вітвіцького, В.О. Глушкова, В.В. Голіни, Б.М. Головкина, О.М. Джужі, С.Ф. Денисова, Т.А. Денисової, О.О. Житного, А.П. Закалюка, А.Ф. Зелінського, О.Г. Колба, М.Г. Колодяжного, В.Я. Конопельського, М.М. Клемпарського, О.М. Костенка, Н.В. Кулакової, О.Г. Кулика, М.П. Куцевича, О.М. Литвинова, В.О. Меркулової, Є.С. Назимка, Т.І. Пономарьової, О.О. Северин, В.В. Сташиса, Д.М. Тичини, В.М. Трубникова, С.І. Халимона, П.В. Хряпінського, В.В. Шаблістого, В.І. Шакуна, С.Д. Шапченка, І.С. Яковець, О.Н. Ярмиша та інших авторів. Наукові праці вказаних вчених скеровані на розв'язання низки важливих кримінально-правових та кримінологічних проблем. Проте відкритими для наукової дискусії залишаються питання унормування підходів до джерел забезпечення і механізму формування кримінологічного напрямку державної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні; уточнення кола суб'єктів формування та реалізації кримінологічного напрямку державної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні; окреслення сучасних детермінант, що впливають на кількісно-якісні показники кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин; уточнення кримінологічних ознак осіб, які вчиняють такі делікти, а також визначення вичерпного переліку засобів та заходів запобігання їм.

Отже, наведене зумовлює актуальність дисертаційного дослідження теоретичних та практичних проблем запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових прав громадян в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони на 2023-2027 роки, схваленого Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023, Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454), Плану наукової роботи Міністерства внутрішніх справ України на 2024 рік, Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 р. № 756-р., Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 рр., Плану законодавчого забезпечення реформ в Україні, схваленого постановою Верховної Ради України № 509-VIII від 4 червня 2015 р., а також згідно з тематикою науково-дослідної роботи Донецького державного університету внутрішніх справ на 2020-2024 роки «Протидія кримінальним правопорушенням на території проведення ООС (операції Об'єднаних сил)» (012U105580).

Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Донецького

державного університету внутрішніх справ (протокол № 7 від 26 січня 2022 року).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є теоретичне узагальнення та обґрунтування нових положень, спрямованих на розв'язання комплексної науково-прикладної проблеми кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні, що полягає у формуванні концептуального підходу, скерованого на удосконалення кримінального законодавства та кримінологічної практики в цій частині.

Відповідно до визначеної мети поставлено і вирішено такі основні *завдання*:

– проаналізувати стан наукової розробки, зміст сучасних теоретичних підходів до визначення проблеми запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні та унормувати основні доктринальні положення за ознакою предмета дослідження;

– вивчити та деталізувати методологічні засади дослідження особливостей запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні;

– здійснити ретроспективний аналіз та конкретизувати критерії періодизації становлення та розвитку кримінального законодавства України в частині охорони трудових відносин;

– проаналізувати джерела забезпечення і механізм реалізації кримінологічного напрямку державної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні та диференціювати їх відповідно до сфери застосування;

– з'ясувати та охарактеризувати коло суб'єктів, які беруть участь у формуванні та реалізації кримінологічного напрямку державної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні;

– проаналізувати та конкретизувати засоби інформаційного забезпечення формування та реалізації кримінологічного напрямку державної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні;

– охарактеризувати сучасний стан, структуру, динаміку кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин в Україні та визначити криміногенні тенденції, що впливають на кількісно-якісні показники таких діянь;

– з'ясувати та конкретизувати систему детермінант, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин в Україні;

– проаналізувати та уточнити кримінологічно значущі ознаки особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері охорони трудових відносин в Україні;

– проаналізувати та уточнити віктимологічні ознаки та властивості жертв кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин в Україні;

– дослідити систему запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні та обґрунтувати пропозиції щодо її удосконалення;

– проаналізувати положення міжнародних нормативно-правових актів щодо підстав та порядку запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин та виокремити змістовні складові міжнародних стандартів;

– дослідити зарубіжний досвід запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин та виокремити кримінологічно значущі заходи, які можуть бути інтегровані в національну кримінально-правову політику та кримінологічну практику;

– розробити концепцію соціально-правового захисту трудових прав громадян в умовах дії воєнного стану та після його припинення, засновану на системі апробованих міжнародних стандартів забезпечення режиму праці;

– розробити пропозиції з удосконалення національного кримінального законодавства в частині кримінальної відповідальності та покарання за вчинення кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері формування та реалізації державної політики щодо кримінологічного забезпечення трудових прав громадян.

Предметом дослідження є теорія та практика запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні.

Методи дослідження обрано відповідно до мети, завдань, об'єкта і предмета дослідження. За допомогою *діалектичного* підходу деталізовано процеси становлення, розвитку та удосконалення механізму запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні (всі розділи). Для досягнення поставленої мети та вирішення обумовлених нею завдань використовувались також сукупність загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема *історико-правовий метод* було застосовано для розгляду генезису кримінального законодавства України в частині охорони трудових відносин (підрозділ 1.3); *логіко-семантичний метод* – для аналізу та поглиблення понятійно-категоріального апарату, визначення організаційно-правових засад запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин (усі розділи); *компаративний* – для визначення особливостей запобігання досліджуваним кримінальним правопорушенням в зарубіжних державах (підрозділ 5.2), а також уточнення змісту міжнародних нормативно-правових актів щодо підстав та порядку запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин (підрозділ 5.1); *системно-структурний* – для здійснення кримінально-правового аналізу кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин та визначення підстав їх криміналізації, а також окреслення перспективних напрямів забезпечення державної політики у сфері запобігання таким діянням (усі розділи); *формально-логічний* – для забезпечення алгоритмічного підходу до викладення кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин в Україні (розділ 3); *метод структурно-функціонального аналізу* – для дослідження особливостей діяльності правоохоронних органів та інших суб'єктів, у повноваження яких входить охорона праці щодо запобігання досліджуваним кримінальним правопорушенням (підрозділ 2.2); *догматичний* – для аналізу та деталізації способів удосконалення системи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні (всі розділи); *метод контент-аналізу* – під час опрацювання матеріалів національної та європейської судової практики

за окремими кількісно-якісними параметрами з подальшим узагальненням одержаних результатів (усі розділи); *моделювання* – у формулюванні висновків до розділів, а також пропозицій щодо удосконалення кримінального законодавства, механізму кримінологічного запобігання та практики їх застосування (усі розділи); *статистичні та математичні методи* – для аналізу статистичної інформації щодо стану та тенденцій кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин в Україні (всі розділи).

Емпіричну базу дослідження становлять 432 вироки, винесені судами України щодо кримінальних правопорушень проти трудових прав громадян та безпеки виробництва у 2018-2023 роках; європейська судова практика (проаналізовано 24 рішення Європейського суду з прав людини), аналітичні дані Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, а також інформаційно-аналітичні матеріали засобів медіа.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що на основі проведеного дослідження розв'язано науково-прикладну проблему кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні, а також сформовано концептуальний підхід, скерований на удосконалення кримінального законодавства та кримінологічної практики у цій частині. У межах дослідження обґрунтовано низку теоретичних та практичних положень і висновків, основними з яких є:

вперше:

– унормовано перелік питань, які потребують першочергової розробки в межах предмету дослідження, які диференційовані за такими напрямками: 1) методологічні засади дослідження особливостей запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні; 2) генеза становлення та розвитку кримінального законодавства України в частині охорони трудових відносин; 3) понятійно-категоріальний апарат трудового та кримінального законодавства; 4) джерела та суб'єкти забезпечення і механізм реалізації кримінологічного напрямку державної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні; 5) кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин в Україні (сучасний стан, структура, динаміка; структура особи кримінального правопорушника тощо); 6) віктимологічні ознаки та властивості жертв кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин (структура особи жертви; віктимогенні індивідуально-психологічні ознаки жертви тощо); 7) стратегії запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні; 8) міжнародні стандарти реалізації кримінально-правової політики у сфері охорони трудових відносин та зарубіжний досвід кримінологічного захисту трудових прав і свобод працівників;

– виокремлено та охарактеризовано основні етапи становлення та розвитку кримінального законодавства в частині охорони трудових прав громадян, які диференційовані таким чином: перший етап – період зародження загальних (базових) прав людини в їх первісному розумінні (з VІV ст. до н.е. до ХІІІ ст. н.е.); другий етап – період становлення нормативно-правового регулювання основних,

визнаних народом та державою прав людини; період стрімкого наукового розвитку, становлення сучасного бачення правової доктрини, формування законодавчого визнання права людини на працю та його нормативно-правовий захист (з XIII ст. до XVII ст.); третій етап (XVII ст. – XXI ст.) – період формування остаточного законодавчого уявлення про трудові відносини та їх юридичне закріплення. У межах цього етапу виділено структуру розвитку українського трудового законодавства та його захисту: 1) друга половина XIX ст. – перша половина XX ст. – скасування кріпацького права, індустріальний розвиток із поступовою інтеграцією трудових відносин у промислову практику; створення першого кодифікованого українського акта, котрий регулював трудові відносини (Кодекс законів про працю, прийнятий у 1918 році); 2) 1941 – 1945 роки – період занедбання трудового та кримінального законодавства, погіршення правового статусу працівників через воєнні дії; 3) 1945 – 1991 роки – відновлення правового статусу працівників із наступним прийняттям Основ законодавства СРСР і союзних республік про працю та КЗпП УРСР; 4) 1991 – до сьогодні – стабільна робота над удосконаленням Кодексу законів про працю; створення у Кримінальному кодексі України 2001 року окремого розділу, присвяченого захисту трудових прав громадян; період створення повноцінної кримінально-правової бази для захисту трудових прав людини;

– унормовано основні властивості та ознаки жертв кримінально протиправного посягання на трудові права та свободи, які диференційовані таким чином: 1) юридична амбівалентність – низький рівень / повна відсутність правової обізнаності, здатності до аналітичної діяльності, вміння тлумачити та використовувати на практиці норми трудового законодавства; 2) несформований комплекс соціальних цінностей – гіпотрофоване уявлення про межі трудових відносин та особистої безпеки на виробництві; 3) нестійкий баланс довіри / недовіра до правоохоронних органів, що латенізує такого роду діяння; 4) лабільна емоційна сфера – відсутність здатності своєчасно усвідомлювати та реагувати на порушення трудових прав і свобод; 5) надмірна політизація – бачення всіх протиправних дій, спрямованих на порушення трудових прав як наслідок незадовільної політико-економічної ситуації в країні; 6) трудовий радикалізм – відтворюється у прагненні отримати вигоду із професії, незважаючи на систематичні порушення трудових прав;

– визначено та унормовано риси міжнародних стандартів щодо реалізації кримінально-правової політики у сфері охорони трудових відносин, до яких віднесено: 1) визнання боротьби із бідністю та безробіттям основними пріоритетами соціального складника державного регулювання; 2) забезпечення доступу громадян до будь-яких дозволених законом заходів та засобів захисту трудових прав від кримінально протиправного посягання; 3) ліквідацію всіх форм дискримінації в межах реалізації прав громадян на працю; 4) визначення груп уразливих категорій працівників, які мають право на поліпшені / спрощені умови праці; 5) заборону примусового використання праці неповнолітніх;

– запропоновано комплекс соціально-економічних, організаційно-правових та віктимологічних заходів впливу на кримінологічну ситуацію в частині кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин, основними з

яких є: моніторинг ринку праці та виокремлення «мертвих зон» з метою усунення факультативних чинників та факторів, які детермінують порушення трудових прав громадян; унормування положень трудового та кримінального законодавства щодо посилення механізму захисту трудових прав громадян під час дії особливих правових режимів; створення та інтеграція у правозастосовну діяльність способів запровадження періодичного анонімного віктимологічного опитування населення (victimology survey, crime survey) з метою встановлення кількості осіб, які стали потерпілими від кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин на виконання рекомендацій, визначених у Комплексному стратегічному плані реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, схваленого Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023; удосконалення системи управління ринком праці, орієнтованої на досягнення встановлених пріоритетів реалізації державної політики;

– розроблено концепцію соціально-правового захисту трудових прав громадян в умовах дії воєнного стану та після його припинення, засновану на системі апробованих міжнародних стандартів забезпечення режиму праці;

– запропоновано систему змін та доповнень до кримінального законодавства України щодо кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин.

удосконалено:

– доктринальні підходи до унормування способів удосконалення якості інформаційного забезпечення порядку формування та реалізації кримінологічного напрямку державної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні, які диференційовані на такі: 1) створення сучасних інформаційних платформ для забезпечення взаємодії працівників із роботодавцями; 2) створення комп'ютерних технологій захисту персональних даних працівників; 3) удосконалення науково-технічного та науково-методичного забезпечення захисту трудових прав працівників засобами кримінального права та кримінології; 4) створення цифрових платформ для взаємодії з міжнародними та зарубіжними організаціями, у чій функціональній обов'язки входить захист прав працівників; 5) інформатизація порядку взаємодії з громадянським суспільством, зокрема представниками професіональних спілок, з метою захисту трудових прав працівників;

– доктринальні підходи до унормування сукупності соціально-економічних детермінант кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин, до яких віднесено: 1) зниження інвестиційної привабливості України через воєнний стан та пандемію COVID-19, що призвело до падіння ринку праці, необхідності скорочення робочих місць та трудових спорів; 2) ігнорування необхідності у реформуванні концепції сталого розвитку в загострених політико-економічних умовах, що мало наслідком завершення процесу глобалізації та початок локалізації, а також міграцію населення, втрату трудових ресурсів і трансформацію способів утримання працівників незаконним шляхом; 3) дисбаланс у системі формування трудового потенціалу – збільшення попиту на певні професії (наприклад, оборонна промисловість), що спричинено регулярними обстрілами критичної інфраструктури та ускладненнями у забезпеченні енергетичної безпеки та

відповідно – проведення масових скорочень представників менш актуальних спеціальностей; 4) гальмування процедури судового розгляду спорів, пов'язаних зі здійсненням господарської діяльності через фінансово-технічні, організаційно-адміністративні та кадрові проблеми в роботі господарських судів;

– доктринальні підходи до системи причин та чинників віктимізації населення, до яких віднесено: 1) відсутність нормативно визначеного порядку здійснення контролю за суб'єктами господарської діяльності; 2) низький рівень поінформованості про стан кримінально протиправної діяльності у сфері охорони трудових відносин; 3) відсутність необхідного балансу між інтересами держави, суб'єктів господарювання та споживачів; 4) відсутність належної юридичної відповідальності фізичних осіб-підприємців; 5) відсутність механізму проведення позапланових контрольних заходів, спрямованих на перевірку діяльності підприємств, установ та організацій різного типу власності; 6) незадовільні умови ведення малого та середнього бізнесу через зловживання контролюючими особами межами своєї дискреції; 7) відсутність належного захисту окремих фізичних та юридичних осіб, які здійснюють законну діяльність, внаслідок якої останні зазнають кримінально протиправного впливу;

– доктринальні підходи до диференціації політико-правових заходів спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин, до яких віднесено: 1) унормування положень щодо особливостей зовнішньої трудової міграції, яка здійснюється особами з інвалідністю; 2) прийняття нормативно-правового акту, скерованого на врегулювання порядку реалізації права на працю внутрішньо переміщеними особами, а також їх соціального захисту від дискримінації за територіальною ознакою; 3) перегляд положень нормативно-правового акта, присвяченого організації трудових відносин в умовах воєнного стану в частині виплати компенсації працівникам за час призупинення дії трудового договору, який покладено на державу, що здійснює збройну агресію проти України; 4) перегляд трудового законодавства в частині нормативного закріплення адаптованого під сучасні умови переліку підстав для продовження жінками відпустки по догляду за дитиною до шести років зі збереженням заробітної плати; 5) встановлення посиленого нормативно-правового захисту інтересів дітей, які працюють; 6) встановлення кримінальної відповідальності за порушення прав зовнішніх трудових мігрантів.

дістало подальшого розвитку:

– доктринальні підходи до визначення рівнів методології кримінологічного дослідження особливостей запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні, які було доопрацьовано та диференційовано таким чином: 1) філософсько-світоглядний – перший рівень методології кримінологічного дослідження, сутність якого полягає в гносеологічному пізнанні механізму запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні; 2) теоретико-системний – другий рівень методології кримінологічного дослідження, сутність якого полягає у створенні алгоритму універсалізації механізму запобігання кримінальним правопорушенням у сфері

охорони трудових відносин в Україні; 3) емпіричний – третій рівень, необхідний для апробації та алгоритмізації механізму запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні;

– наукове визначення механізму реалізації кримінологічного напрямку державної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні як сукупності статичних та динамічних, кримінологічних та організаційно-правових засобів та заходів, скерованих на недопущення протиправних посягань на суспільні відносини, які забезпечують конституційне право на нормальні трудові відносини, що здійснюються спеціально уповноваженими суб'єктами;

– наукове визначення особи кримінального правопорушника як сукупності стійких індивідуальних, вроджених та/або набутих особливостей, а також соціально значущих рис, які сприяють / спрощують або обумовлюють формування девіацій, що відтворюються в готовності до вчинення кримінального правопорушення, у зв'язку із чим винний набуває ознак суспільної небезпечності;

– доктринальне бачення типового портрету особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва, а саме: чоловік 40–54 років (40,3 %), який має професійну (професійно-технічну) (27,2 %) або базову середню та профільну середню освіту (19,3 %), громадянин України (99,8 %). Характеризується відсутністю толерантності, розуміння правил особистої та трудової безпеки; деформованим уявленням про трудові обов'язки та необхідність їх неухильного виконання; має низький рівень відповідальності та трудової культури. В окремих випадках наявні такі медичні ознаки, як: 1) низька стресостійкість; 2) алкогольна / наркотична залежність; 3) фізичні та психічні вади, які заважають повною мірою здійснювати трудові обов'язки; 4) несвоєчасно ідентифіковані психосоматичні розлади.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації запропоновано концептуальний підхід, спрямований на удосконалення кримінального законодавства та кримінологічної практики щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин. Викладені в роботі висновки і пропозиції впроваджено та може бути використано в:

– *науково-дослідній роботі* – для здійснення досліджень, спрямованих на подальший розвиток кримінологічної науки за такими напрямками як: запобігання та протидія кримінальним правопорушенням проти трудових прав громадян та безпеки виробництва; інформаційне забезпечення механізму запобігання кримінальним правопорушенням; методологія кримінологічних досліджень; запобігання кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану (акт Донецького державного університету внутрішніх справ від 05 січня 2024 року);

– *законотворчій діяльності* – при розробці нових законодавчих та інших нормативно-правових актів, а також при підготовці змін і доповнень до Кримінального кодексу України в частині кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти трудових прав громадян та безпеки виробництва (лист Донецького державного університету внутрішніх справ до Департаменту юридичного забезпечення МВС України від 23 травня 2023 року № 2444/26.4–2023);

– *освітньому процесі* – при викладанні освітніх компонентів освітньо-професійної програми 081 «Право»: «Кримінологія», «Кримінальне право. Особлива частина», «Віктимологія» (акт Донецького державного університету внутрішніх справ від 05 січня 2024 року);

– *практичній діяльності* – слідчих підрозділів Національної поліції України під час проведення занять в системі службової підготовки, семінарів, нарад тощо.

Особистий внесок здобувача. Основні наукові результати отримані самостійно на основі аналізу наукових публікацій, законодавчих та інших нормативно-правових актів, кримінально-правової, кримінологічної, правоохоронної та судової практики.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднені автором у виступах на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних заходах: «Право як ефективний суспільний регулятор» (м. Львів, 2022 рік); «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 2022 рік); «Юридичні науки: проблеми та перспективи» (м. Запоріжжя, 2023 рік); «Актуальні питання діяльності підрозділів кримінальної поліції» (м. Кропивницький, 2023 рік); «Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів» (м. Кривий Ріг, 2023 рік); «Таврійські юридичні наукові читання» (м. Київ, 2023 рік); «Організаційно-правове забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану» (м. Кропивницький, 2023 рік).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в 31 науковій публікації, серед яких 1 монографія, 20 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 3 статті у виданнях, проіндексованих у наукометричній базі Web of Science Core Collection, 7 тез доповідей, оприлюднених на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із анотації, переліку умовних позначень та скорочень, вступу, п'яти розділів, що містять п'ятнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (420 найменувань) і шести додатків, викладених на 21 сторінці. Повний обсяг дисертації становить 521 сторінка, обсяг основного тексту дисертації – 424 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** визначено актуальність теми дисертації, її зв'язок із науковими програмами, планами та темами, розкрито стан наукової розробленості, окреслено об'єкт, предмет, мету і завдання, наукову новизну, основні теоретичні положення, що виносяться на захист і практичне значення отриманих результатів, дані щодо їх апробації, охарактеризовано структуру та обсяг дослідження.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Стан наукової розробки та сучасні теоретичні підходи до визначення проблем запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні» встановлено декілька розділів національного

кримінального законодавства, окремими нормами яких передбачено кримінально-правовий захист трудових відносин. Аргументовано, що наразі концепція кримінально-правового та кримінологічного захисту трудових правовідносин в Україні розроблена не повною мірою.

За результатами аналізу та узагальнення доктринального масиву, диференційовано наявні наукові роботи, спрямовані на розв'язання проблеми запобігання досліджуваному виду кримінальних правопорушень на дві групи: 1) поняття та зміст кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин, їх ознаки, понятійно-категоріальний апарат та механізм кримінально-правової протидії; 2) суб'єкт кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин: дефініція, класифікація, типологія.

У підрозділі 1.2 *«Методологічні засади дослідження особливостей запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні»* здійснено критичний аналіз методологічних засад кримінологічного дослідження особливостей запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні.

Доопрацьовано доктринальні підходи (М.П. Куцевич, Є.С. Назимко, Т.І. Пономарьова тощо) до диференціації категорій проблемних питань методології дослідження особливостей запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні: 1) проблемні питання, пов'язані з імперативно-атрибутивними ознаками сутності кримінально-правової охорони трудових відносин в Україні; 2) проблемні питання, пов'язані із субпідрядністю кримінологічної науки в частині запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні; 3) проблемні питання, обумовлені відсутністю чітко визначеної кореляції між трудовим правом та науками кримінально-правового циклу; 4) проблемні питання, пов'язані з відсутністю повноцінних методологічних розробок в частині запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні.

У підрозділі 1.3 *«Ретроспективний аналіз становлення та розвитку кримінального законодавства України в частині охорони трудових відносин»* з метою встановлення субзв'язків кримінального права та кримінології, проаналізовано історію становлення та розвитку кримінального законодавства щодо охорони трудових відносин.

Акцентовано увагу на аксіологічному значенні системи критеріїв періодизації виникнення, становлення та еволюції кримінально-правового захисту трудових правовідносин в Україні шляхом встановлення кореляції кримінального права та кримінології із трудовим правом за декількома напрямками: 1) захист трудових прав представників окремих груп (національних, расових, етнічних тощо); 2) виділення в специфічну групу захисту трудових прав представників окремих професій із відповідною кваліфікованою кримінальною відповідальністю; 3) захист матеріальних та особистих прав працівників (право на матеріальну винагороду, на вільне волевиявлення тощо).

Доопрацьовано доктринальні підходи до визначення критеріїв періодизації виникнення, становлення та еволюції кримінально-правового захисту трудових

правовідносин в Україні, які диференційовано на вихідний, фундаментальний та факультативний.

Розділ 2 «Концептуальні засади забезпечення формування та реалізації кримінологічного напрямку державної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні» охоплює три підрозділи.

У підрозділі 2.1 «Джерела забезпечення і механізм реалізації кримінологічного напрямку державної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні» проаналізовано та унормовано положення нормативно-правових актів, а також інших документів, котрі відображають загальний зміст реалізації кримінологічного напрямку державної політики у сфері охорони трудових відносин.

Аргументовано, що кримінологічний напрям державної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні реалізується: 1) у практичній діяльності МВС та Національної поліції – у межах створення єдиної концепції запобігання кримінальним правопорушенням проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина; 2) у законотворчій діяльності – шляхом розробки заходів, засобів та способів реагування на порушення прав громадян на нормальну працю, запровадження на нормативно-правовому рівні доктринальної моделі боротьби з кримінальними правопорушеннями у сфері охорони трудових відносин, закріплення генеральної лінії концепції роботи суб'єктів реалізації кримінологічної політики; 3) у правозастосовній діяльності – через реалізацію спеціально уповноваженими суб'єктами заходів забезпечення захисту суспільних відносин у сфері трудових прав громадян шляхом встановлення інтеграційних засад кримінологічної політики в межах її взаємозв'язку та взаємодії із суміжними правовими політиками; через організацію всебічної взаємодії суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин; через забезпечення порядку реалізації пріоритетних напрямів тактичного характеру щодо нейтралізації кримінально протиправної діяльності у сфері виборчих, трудових та інших особистих прав та свобод людини та громадянина.

У підрозділі 2.2 «Суб'єкти формування та реалізації кримінологічного напрямку державної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні» визначено та удосконалено доктринальне розуміння суб'єктного складу формування та реалізації кримінологічного напрямку державної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні.

Удосконалено підхід до диференціації суб'єктів, які ведуть діяльність у сфері запобігання злочинності на такі групи: 1) суб'єкти, які встановлюють основні види та форми забороненої в Україні діяльності на загальнодержавному рівні; 2) суб'єкти, які займаються інформаційно-аналітичною роботою, пов'язаною зі встановленням детермінант кримінально протиправної діяльності, прогнозуванням та статистикою; 3) суб'єкти, які займаються розробкою кримінологічних стратегій запобігання кримінально протиправним діянням; 4) суб'єкти, які безпосередньо реалізують на практиці кримінологічні стратегії запобігання кримінальним правопорушенням; 5) суб'єкти, які виконують допоміжну функцію в запобіганні кримінальним правопорушенням (наприклад, громадськість).

Доведено необхідність у виробленні єдиного концепту захисту трудових

прав, який має включати «тріаду» регуляторних функцій: 1) реалізація принципу верховенства права крізь призму відтворення єдиного цілісного механізму забезпечення трудових прав і свобод людини та громадянина як невід'ємної складової державного управління; 2) уніфікація національного законодавства про працю шляхом інтеграції міжнародних та європейських стандартів захисту прав і свобод людини й громадянина засобами кримінального права та кримінології; 3) актуалізація ролі правоохоронних органів як суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням, популяризація особи працівника правоохоронного органу з метою підвищення рівня довіри населення.

У підрозділі 2.3 *«Інформаційне забезпечення формування та реалізації кримінологічного напрямку державної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні»* охарактеризовано порядок та особливості використання засобів інформаційного забезпечення у формуванні та реалізації кримінологічного напрямку державної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні.

Встановлено, що під інформаційним забезпеченням порядку реалізації кримінологічного напрямку державної політики необхідно розуміти сукупність нормативно-правового, науково-технічного та методичного забезпечення реалізації завдань, які полягають у довгостроковому плануванні та прогнозуванні кримінологічної ситуації в країні, а також створенні способів, заходів та засобів запобігання кримінально протиправній діяльності на окремій території у визначений часовий проміжок. Аргументовано, що актуальним напрямом розвитку у цій сфері є діджиталізація взаємодії працівників із роботодавцями.

Доопрацьовано доктринальні підходи до способів удосконалення якості інформаційного забезпечення формування та реалізації кримінологічного напрямку державної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні, які диференційовані на такі: 1) створення сучасних інформаційних платформ для забезпечення взаємодії працівників із роботодавцями; 2) створення комп'ютерних технологій захисту персональних даних працівників; 3) удосконалення науково-технічного та науково-методичного забезпечення захисту трудових прав працівників засобами кримінального права та кримінології; 4) створення цифрових платформ для взаємодії з міжнародними та зарубіжними організаціями, у чиї функціональні обов'язки входить захист прав працівників; 5) інформатизація порядку взаємодії з громадянським суспільством, зокрема представниками професіональних спілок, з метою захисту трудових прав працівників.

Розділ 3 «Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин в Україні» складається із чотирьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Сучасний стан, структура, динаміка кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин»* надано кримінологічну характеристику стану кримінально протиправної діяльності в частині посягання на трудові права громадян.

Встановлено, що відсоток кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин в період з 2018 по 2023 рік складав близько 1,08–1,15 % від загальної кількості суспільно небезпечних діянь, що свідчить про їх незначну

розповсюдженість. Визначено відсутність кореляції між даними, викладеними на офіційному сайті Державної служби статистики щодо травмування на виробництві та причин такого травмування із кількісним показником кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва – на сайті Офісу Генерального прокурора, а також кількістю вироків, наявних в Єдиному державному реєстрі судових рішень. Найбільш розповсюдженим визнано кримінальне правопорушення, передбачене ст. 272 КК України.

Із урахуванням статистичної інформації, запропоновано диференціацію причин, якими зумовлена наведена кримінологічна ситуація: 1) відсутність напрацьованого механізму досудового розслідування досліджуваних суспільно небезпечних діянь, що призводить до ускладнення процесу прийняття адекватних процесуальних рішень; 2) латентність цього виду кримінальних правопорушень, зумовлена їх жертвами.

У підрозділі 3.2 «Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин» розглянуто основні причини та умови, які утворюють детермінаційний комплекс кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин.

Встановлено, що найбільш прийнятними для кримінологічної науки та більш типовими для більшої кількості кримінальних правопорушень є такі групи детермінант: 1) соціально-економічні 2) правові та організаційно-управлінські; 3) соціокультурні та морально-психологічні.

Встановлено, що до правових детермінант кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин доцільно відносити: 1) рудиментарність, конкурентність та колізійність норм трудового законодавства; 2) невідповідність системи трудового права міжнародним та європейським вимогам та стандартам; 3) відсутність сталої кореляції між нормами трудового законодавства та положеннями кримінального законодавства в частині кримінальної відповідальності та покарання за кримінальні правопорушення у сфері охорони трудових відносин; 4) хаотична система законодавчого унормування кримінальних правопорушень об'єктом яких є трудові права громадян; 5) відсутність відпрацьованого механізму імплементації положень міжнародного законодавства у сфері регулювання трудових відносин у національне.

Доведено, що до організаційно-управлінських детермінант кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин доцільно відносити: 1) руйнування системи контролю, а також невідповідність суб'єктного апарату вимогам сучасного суспільства; 2) недоліки в роботі правоохоронних органів, відсутність системи ефективного досудового розслідування суспільно небезпечних діянь, які посягають на трудові правовідносини; 3) відсутність стратегій та цільових програм, спрямованих на запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин; 4) відсутність систематизованих статистичних даних та судової практики щодо таких суспільно небезпечних діянь; 5) недосконалу систему відбору кандидатів на посади керівного складу установ, підприємств та організацій різного типу власності, а також осіб, у чий безпосередній функціональний обов'язок входить контроль за технікою безпеки на виробництві;

б) неналежний контроль за малим та середнім бізнесом; 7) незадовільний рівень запобігання та протидії корупції.

У підрозділі 3.3. «Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері охорони трудових відносин» унормовано та доопрацьовано підходи до структури особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері охорони трудових відносин.

Аргументовано, що вивчення структури особи кримінального правопорушника взагалі та суб'єкта, який вчиняє суспільно небезпечні діяння у сфері охорони трудових відносин передбачає розгляд таких основних елементів, як: 1) соціально-демографічні ознаки (національність, стать, вік, освіта, соціальних стан, професія / спеціальність та ін.); 2) кримінально-правові (наявність судимості, вчинення діянь у співучасті або за обтяжуючих / пом'якшуючих обставин, рецидив тощо); 3) морально-психологічні (інтелектуальні та моральні якості, особливості характеру, світогляд (зокрема релігійний), темперамент тощо); 4) медичні (анатомічні та фізіолого-функціональні ознаки, патології фізичного та психічного розвитку тощо). Диференційовано кримінологічні ознаки кримінальних правопорушників за видами протиправних діянь у сфері охорони трудових відносин на такі дві групи: 1) кримінальні правопорушення проти трудових прав громадян; 2) кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва.

Встановлено, що особа, яка вчиняє кримінальні правопорушення проти трудових прав громадян, характеризується такими особливостями: чоловік віком 40–54 років (40,3 %), який має професійну (професійно-технічну) (23,6 %) або базову середню та профільну середньою освіту (69,7 %), громадянин України (99,8 %), часто такий, що вчиняє кримінальне правопорушення повторно (25,2 %), зокрема має незняту та непогашену судимість (15,1 %). Суспільно небезпечна поведінка зумовлена дією зовнішніх умов та внутрішніх спонукань, а також необхідністю задоволення власних потреб та інтересів; наявне праворозуміння за відсутності правосвідомості; відсутні стійкі девіації; нівелює правилами моралі; відсутні ціннісні орієнтири.

Доведено, що типовий портрет особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва є таким: чоловік 40–54 років (40,3 %), який має професійну (професійно-технічну) (27,2 %) або базову середню та профільну середньою освіту (19,3 %), громадянин України (99,8 %). Характеризується відсутністю толерантності, розуміння правил особистої та трудової безпеки; деформованим уявленням про трудові обов'язки та необхідність їх неухильного виконання; має низький рівень відповідальності та трудової культури. В окремих випадках можна виокремити такі медичні ознаки як: 1) низька стресостійкість; 2) алкогольна / наркотична залежність; 3) фізичні та психічні вади, які заважають повною мірою здійснювати трудові обов'язки; 4) несвоєчасно ідентифіковані психосоматичні розлади.

У підрозділі 3.4. «Віктимологічні ознаки та властивості жертв кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин» проаналізовано причини та чинники, а також особливості механізму віктимізації населення.

Встановлено, що досліджувані суспільно небезпечні діяння можуть бути

диференційовані на ті, що вчиняються спеціальним суб'єктом та ті, що вчиняються загальним суб'єктом. Проте всі потерпілі від цих кримінальних правопорушень мають єдину, об'єднуючу та специфічну ознаку, крізь призму якої може відтворюватись їхня віктимна поведінка – фактична реалізація права на працю. Це означає, що особа, яка не займається певним видом професійної діяльності не може бути жертвою таких кримінальних правопорушень.

Доопрацьовано причини та чинники віктимізації населення: 1) відсутність нормативно визначеного порядку здійснення контролю за суб'єктами господарської діяльності; 2) здебільшого закритий характер інформації про стан кримінально протиправної діяльності у сфері порушення трудових прав; 3) відсутність необхідного балансу інтересів держави, суб'єктів господарювання та споживачів; 4) відсутність належної юридичної відповідальності фізичних-осіб підприємців; 5) відсутність механізму проведення позапланових заходів контролю за діяльністю підприємств, установ та організацій різного типу власності; 6) незадовільні умови ведення малого та середнього бізнесу через зловживання обов'язками контролюючими особами; 7) відсутність належного захисту окремих фізичних та юридичних осіб, які здійснюють законну діяльність, внаслідок якої зазнають кримінально протиправного впливу.

Розділ 4 «Заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 *«Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин»* проаналізовано та доопрацьовано заходи загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні.

Встановлено, що до структури загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин відносяться: соціально-економічні, політико-правові, організаційно-управлінські та культурно-виховні заходи та засоби.

Акцентовано увагу на діяльності громадськості щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин, яка відтворюється через такі особливості як: 1) така діяльність скерована на боротьбу з детермінаційним комплексом досліджуваних суспільно небезпечних діянь із мінімальними ризиками наявності завуальованих корупційних та інших особистих і професійних інтересів; 2) така діяльність може бути реалізована через повноцінне функціонування професійних спілок та громадських організацій, а також у межах, передбачених Законом України від 22.06.2012 № 5026-VI «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності». У межах цього пункту також відтворюється і віктимологічний складник запобігання через самостійний захист працівниками свого права на працю; 3) така діяльність, яка реалізується через виконання волонтерських функцій, сприяє захисту прав громадян на працю в умовах особливого правового режиму воєнного стану; 4) взаємодія із громадськістю знижує відсоток латентних кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин через потенційно більшу довіру, що робить можливим посередництво відповідних громадських організацій та професійних спілок між

потерпілою особою та державою; 5) громадськість також може виконувати більш цілеспрямовану виховну діяльність як для суб'єктів, так і для потерпілих від кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин.

У підрозділі 4.2 «Спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин» на основі узагальнення результатів проведеного дослідження запропоновано концепцію удосконалення спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин.

Вказано, що як і загальносоціальне, спеціально-кримінологічне у своїй структурі передбачає соціально-економічні та правові, а також організаційно-управлінські заходи та засоби.

Аргументовано, що до організаційно-управлінських заходів та засобів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин доцільно віднести: 1) посилення нормативно-правового захисту викривачів; 2) удосконалення методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин; 3) удосконалення аналітичної роботи правоохоронних органів щодо аналізу та прогнозування стану кримінально протиправної діяльності; 4) розробку стратегій та довгострокових програм, скерованих на зниження кількісного показника кримінально протиправної діяльності у сфері охорони трудових відносин із урахуванням незадовільного соціально-економічного та політичного стану в державі; 5) інтеграцію зарубіжного досвіду в національну практику, зокрема в частині удосконалення інформаційного забезпечення, необхідного для здійснення кримінального аналізу та досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин; 6) узагальнення практики з розслідування кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин; 7) сприяння розвитку інституту інспекторів з праці; 8) створення / запровадження проєктів, спрямованих на удосконалення процесу обміну досвідом із провідними європейськими державами в частині захисту трудових прав громадян (на прикладі платформи Twinning, яка скерована на вирішення проблем інституціональної розбудови і безпосереднього технічного співробітництва між органами влади держав-членів ЄС та країн-бенефіціарів).

Підрозділ 4.3 «Індивідуально-профілактичні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин» присвячено унормуванню підходів щодо створення стратегії індивідуально-профілактичного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин.

Аргументовано, що найбільш актуальними індивідуально-профілактичними засобами та заходами запобігання досліджуваному виду кримінальних правопорушень є віктимологічні та пенітенціарні заходи.

Узагальнено, що до віктимологічних заходів індивідуально-профілактичного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин необхідно віднести: 1) встановлення та нормативно-правове закріплення порядку відшкодування шкоди, завданої працівнику роботодавцем внаслідок вчинення кримінального правопорушення у сфері охорони трудових відносин; 2) унормування положень щодо нормативно-правового захисту трудових прав

громадян (особливо внутрішньо переміщених осіб) під час дії особливого правового режиму воєнного стану; 3) проведення заходів, спрямованих на підвищення рівня правової обізнаності населення; 4) проведення навчання з основ охорони праці та безпеки на виробництві, що необхідно як для зменшення рівня загального травматизму та нещасних випадків на виробництві, так і для запобігання кримінальним правопорушенням; 5) проведення тижнів праці на підприємствах, установах та організаціях, основним завданням яких має бути підвищення кваліфікації та правової освіти працівників; 6) сприяння зниженню ймовірності вторинної віктимізації шляхом забезпечення можливості відпрацювання кримінальним правопорушником із жертвою механізму реалізації протиправного умислу із визначенням основних детермінант віктимізації.

Доведено, що до пенітенціарних заходів індивідуально-профілактичного впливу на осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері охорони трудових відносин необхідно віднести: 1) стимулювання правослухняної поведінки засуджених осіб за рахунок залучення до суспільно корисної праці; 2) залучення спеціалістів з метою боротьби з різного роду залежностями (особливо для осіб, які вчинили кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва в стані алкогольного сп'яніння); 3) розробка диференційованих заходів соціально-виховної роботи, спрямованих саме на осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері охорони трудових відносин з урахуванням специфіки таких діянь; 4) з урахуванням наявності додаткового виду покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю, актуальним визнано забезпечення перекваліфікації осіб, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин, з метою набуття ними нової професії.

Розділ 5 «Міжнародний та зарубіжний досвід запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин» складається із двох підрозділів.

У підрозділі 5.1 «Міжнародні стандарти реалізації кримінологічної політики у сфері охорони трудових відносин» проаналізовано міжнародні правові документи та стандарти захисту трудових прав громадян.

Встановлено, що право на працю як одне із основних прав громадян, закріплено на конституційному рівні всіх демократичних країн, що обумовлено прагненням знизити рівень потенційних загроз економічній безпеці держави через своєчасне уникнення проблем на ринку праці. У цьому контексті чітко прослідковується те, що кримінологічний напрям державної політики відтворюється крізь призму соціальних потреб та інтересів держави в частині захисту національної безпеки.

Визнано доцільним до міжнародних стандартів реалізації кримінологічного напрямку державної політики у сфері охорони трудових відносин віднести: 1) визнання боротьби із бідністю та безробіттям одними із основних пріоритетів забезпечення соціального складника державного регулювання; 2) забезпечення доступу громадян до будь-яких дозволених законом заходів та засобів захисту трудових прав від кримінально протиправного посягання; 3) ліквідацію всіх форм

дискримінації в межах реалізації прав громадян на працю; 4) визначення груп уразливих категорій працівників, які мають право на поліпшені / спрощені умови праці; 5) заборону примусового використання праці неповнолітніх.

У підрозділі 5.2 «Зарубіжний досвід кримінологічного захисту трудових прав та свобод працівників» із урахуванням доктринальних надбань вітчизняних учених, а також аналізу зарубіжного законодавства визначено позитивні риси щодо захисту трудових прав громадян, які можуть бути інтегровані у національні законодавчі та інші нормативно-правові акти.

Встановлено наявність у законодавствах аналізованих держав чіткої кореляції трудового законодавства із кримінальним. Визначено, що в українській юридичній практиці кримінальні правопорушення за своїм змістовним наповненням не завжди відображають цінність тих суспільних відносин, які захищає законодавець. У зв'язку з цим, трудове законодавство вже давно має бути актуалізованим та унормованим із суміжними законодавствами, зокрема кримінальним.

Із урахуванням досвіду зарубіжних держав (США, Велика Британія, Німеччина, Швейцарія, Франція) доведено, що основними рисами зарубіжного трудового законодавства, крізь які відтворюється система кримінологічного захисту трудових прав та свобод працівників є такі: 1) індивідуалізація підходу до встановлення принципів трудових взаємовідносин; 2) розвиток малого та середнього бізнесу як спосіб вирішити проблему бідності та безробіття; 3) чітка кореляція трудового законодавства із кримінальним; 4) захист податкової системи в частині контролю за відрахуванням із заробітної платні; 5) визнання принципу індивідуалізації покарання підставою для диференціації суб'єктів та меж покарання за порушення прав працівників; 6) встановлення за роботодавцем функції дотримання вимог системи соціального страхування; 7) визнання початкового пріоритету прав та законних інтересів працівників над інтересами роботодавців у всіх спірних моментах; 8) наявність розгалуженої системи нормативно-правового захисту трудових прав осіб зі встановленням диференційованих меж кримінальної відповідальності за їх порушення.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження є завершеною науковою працею, в якій розв'язано комплексну науково-прикладну проблему кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні, що полягає у формуванні концептуального підходу, скерованого на удосконалення кримінального законодавства та кримінологічної практики в цій частині. У ході проведеного дослідження отримано такі основні результати:

1. Проаналізовано стан наукової розробки та зміст сучасних теоретичних підходів до визначення проблеми запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні. Визначено, що для вдосконалення теоретичної моделі кримінально-правового та кримінологічного механізму захисту трудових прав громадян України першочергової розробки потребує проблематика,

диференційована за такими напрямками: 1) методологічні засади дослідження особливостей запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні; 2) генеза становлення та розвитку кримінального законодавства України в частині охорони трудових відносин; 3) понятійно-категоріальний апарат компіляції трудового та кримінального законодавства; 4) джерела та суб'єкти забезпечення і механізм реалізації кримінологічної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні; 5) кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин в Україні (сучасний стан, структура, динаміка кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин; структура особи кримінального правопорушника тощо); 6) віктимологічні ознаки та властивості жертв кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин (структура особистості жертви кримінального правопорушення у сфері охорони трудових відносин; віктимогенні індивідуально-психологічні особливості особи жертви тощо); 7) стратегії запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні; 8) міжнародні стандарти реалізації кримінальної політики у сфері охорони трудових відносин та зарубіжний досвід кримінологічного захисту трудових прав та свобод працівників.

2. Розглянуто та деталізовано методологічні засади дослідження особливостей запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні. Із урахуванням доктринальних підходів учених, доопрацьовано чотири категорії проблемних питань методології дослідження особливостей запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні: 1) проблеми, пов'язані з імперативно-атрибутивними ознаками сутності кримінально-правової охорони трудових відносин в Україні; 2) проблемні питання, пов'язані з субпідрядністю кримінологічної науки в частині запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні; 3) проблемні питання, зумовлені відсутністю чітко визначеної кореляції між трудовим правом та науками кримінально-правового циклу; 4) проблемні питання, пов'язані з відсутністю повноцінних методологічних розробок особливостей запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні.

3. Здійснено ретроспективний аналіз становлення та розвитку кримінального законодавства України в частині охорони трудових відносин. Встановлено, що генезу кримінально-правового захисту трудових прав громадян можна викласти таким чином: перший етап – період зародження загальних (базових) прав людини у їх первісному розумінні (з VІV ст. до н.е. до ХІІІ ст. н.е.); другий етап – період становлення нормативно-правового регулювання основних, визнаних народом та державою прав людини; період стрімкого наукового розвитку, становлення сучасного бачення правової доктрини, формування законодавчого визнання права людини на працю та його нормативно-правовий захист (з ХІІІ ст. до ХVІІ ст.); третій етап (ХVІІ ст. – ХХІ ст.) – період формування остаточного законодавчого уявлення про трудові відносини та їх юридичне закріплення. У межах цього етапу необхідно виділити структуру розвитку українського трудового законодавства та

його захисту, оскільки саме цей період в історії українського права є визначним: 1) друга половина XIX ст. – перша половина XX ст. – скасування кріпацького права, індустріальний розвиток із поступовою інтеграцією трудових відносин у промислову практику; створення першого кодифікованого українського акту, котрий регулював трудові відносини (Кодекс законів про працю РСФРР, прийнятий у 1918 році); 2) 1941 – 1945 роки – період занедбання трудового та кримінального законодавства, погіршення правового статусу працівників через воєнні дії; 3) 1945 – 1991 роки – відновлення правового статусу працівників із наступним прийняттям Основ законодавства СРСР і союзних республік про працю та КЗпП УРСР; 4) 1991 – до сьогодні – стабільна робота над удосконаленням Кодексу законів про працю; створення у Кримінальному кодексі України 2001 року окремого розділу, присвяченого захисту трудових прав громадян; період створення повноцінної кримінально-правової бази для захисту трудових прав людини.

4. Проаналізовано та унормовано джерела забезпечення реалізації кримінологічної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні, які диференційовані таким чином: 1) загальнодержавні джерела: Конституція України; кодифіковані нормативно-правові акти, скеровані на захист соціальних та трудових прав громадян – Кодекс України про адміністративні правопорушення; Цивільний кодекс України, Кримінальний кодекс України, Господарський кодекс України тощо; нормативно-правові акти, скеровані на запобігання та протидію кримінально протиправним проявам: Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», Закон України «Про пробацію», Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», Закон України «Про запобігання корупції» тощо; судові рішення Верховного Суду; 2) джерела міжнародного та європейського права: міжнародні нормативно-правові акти – Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року, Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи (2006) № 8 державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів від 14 червня 2006 року тощо; рішення Європейського суду з прав людини; 3) специфічні джерела національного права: Кодекс законів про працю, Закон України «Про охорону праці» тощо, підзаконні нормативно-правові акти – наказ Державного комітету України по нагляду за охороною праці «Про Порядок опрацювання і затвердження роботодавцем нормативних актів з охорони праці, що діють на підприємстві» тощо.

5. З'ясовано коло суб'єктів, які беруть участь у формуванні та реалізації кримінологічного напрямку державної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні. Обґрунтовано, що суб'єктами формування кримінологічної політики у сфері охорони трудових відносин є: Верховна Рада України; Президент України; Кабінет Міністрів України, а також органи місцевого самоврядування. Суб'єктами реалізації такої політики є: правоохоронні органи; державні та недержавні органи, установи та організації, в обов'язки яких входить контроль за нормальними трудовими відносинами; громадянське суспільство.

6. Проаналізовано та конкретизовано засоби інформаційного забезпечення

формування та реалізації кримінологічного напрямку державної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні. Визначено, що основними способами удосконалення інформаційного забезпечення формування та реалізації кримінологічного напрямку державної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні є: 1) створення сучасних інформаційних платформ для забезпечення взаємодії працівників із роботодавцями; 2) створення комп'ютерних технологій захисту персональних даних працівників; 3) удосконалення науково-технічного та науково-методичного забезпечення захисту трудових прав працівників засобами кримінального права та кримінології; 4) створення цифрових платформ для взаємодії з міжнародними та зарубіжними організаціями, у чії функціональні обов'язки входить захист прав працівників; 5) інформатизація порядку взаємодії з громадянським суспільством, зокрема представниками професіональних спілок, з метою захисту трудових прав працівників.

7. Охарактеризовано сучасний стан, структуру, динаміку кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин в Україні та визначено криміногенні тенденції, що впливають на кількісно-якісні показники таких діянь. Підсумовано, що відсоток кримінальних правопорушень проти трудових прав громадян та проти безпеки виробництва в період з 2018 по 2022 рік складає близько 1,08–1,15% від загальної кількості суспільно небезпечних діянь за вказані роки, що свідчить про їх незначну розповсюдженість. Визначено відсутність кореляції між даними, викладеними на офіційному сайті Державної служби статистики щодо травмування на виробництві та причин такого травмування із кількісним показником кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва – на сайті Офісу Генерального прокурора, а також кількістю вироків, наявних в Єдиному державному реєстрі судових рішень. Найбільш розповсюдженим визнано кримінальне правопорушення, передбачене ст. 272 КК України.

8. З'ясовано та конкретизовано систему детермінант, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин в Україні, які диференційовано таким чином: соціально-економічні; правові; організаційно-управлінські; соціокультурні та морально-психологічні.

9. Проаналізовано та уточнено кримінологічно значущі ознаки особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері охорони трудових відносин в Україні, які диференційовано за видами протиправних діянь на такі дві групи: 1) кримінальні правопорушення проти трудових прав громадян; 2) кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва.

Встановлено, що особа, яка вчиняє кримінальні правопорушення проти трудових прав громадян, характеризується такими особливостями: чоловік віком 40–54 років (40,3 %), який має професійну (професійно-технічну) (23,6 %) або базову середню та профільну середньою освіту (69,7 %), громадянин України (99,8 %), часто такий, що вчиняє кримінальне правопорушення повторно (25,2 %), зокрема має незняту та непогашену судимість (15,1 %). Суспільно небезпечна поведінка зумовлена дією зовнішніх умов та внутрішніх спонукань, а також необхідністю задоволення власних потреб та інтересів; наявне праворозуміння за відсутності правосвідомості; відсутні стійкі девіації; нівелює правилами моралі;

відсутні ціннісні орієнтири.

Доведено, що типовий портрет особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва є таким: чоловік 40–54 років (40,3 %), який має професійну (професійно-технічну) (27,2 %) або базову середню та профільну середньою освіту (19,3 %), громадянин України (99,8 %). Характеризується відсутністю толерантності, розуміння правил особистої та трудової безпеки; деформованим уявленням про трудові обов'язки та необхідність їх неухильного виконання; має низький рівень відповідальності та трудової культури. В окремих випадках можна виокремити такі медичні ознаки, як: 1) низька стресостійкість; 2) алкогольна / наркотична залежність; 3) фізичні та психічні вади, які заважають повною мірою здійснювати трудові обов'язки; 4) несвоєчасно ідентифіковані психосоматичні розлади.

10. Проаналізовано та уточнено віктимологічні ознаки та властивості жертв кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин в Україні, які конкретизовано таким чином: 1) юридична амбівалентність – низький рівень / повна відсутність правової обізнаності, здатності до аналітичної діяльності, вміння тлумачити та використовувати на практиці норми трудового законодавства; 2) несформований комплекс соціальних цінностей – гіпотрофоване уявлення про межі трудових відносин та особистої безпеки на виробництві; 3) нестійкий баланс довіри / недовіри до правоохоронних органів, що латенізує такого роду діяння; 4) лабільна емоційна сфера – відсутність здатності своєчасно усвідомлювати та реагувати на порушення трудових прав і свобод; 5) надмірна політизація – бачення всіх протиправних дій, спрямованих на порушення трудових прав як наслідок незадовільної політико-економічної ситуації в країні; 6) трудовий радикалізм – відтворюється в прагненні отримати вигоду із професії, незважаючи на систематичні порушення трудових прав.

11. Досліджено систему запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні та обґрунтовано пропозиції щодо її удосконалення. Диференційовано загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин таким чином: соціально-економічні; політико-правові; організаційно-управлінські. Встановлено роль громадськості як основного культурно-виховного заходу запобігання. Як і загальносоціальне, спеціально-кримінологічне у своїй структурі передбачає такі заходи та засоби, як: соціально-економічні та правові. Вказано, що найбільш актуальними індивідуально-профілактичними засобами та заходами запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин є віктимологічні та пенітенціарні заходи.

12. Проаналізовано положення міжнародних нормативно-правових актів щодо підстав та порядку запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин та виокремлено змістовні складові міжнародних стандартів. До міжнародних стандартів реалізації кримінальної політики у сфері охорони трудових відносин віднесено: 1) визнання боротьби з бідністю та безробіттям – одними з основних пріоритетів соціального складника державного регулювання; 2) забезпечення доступу громадян до будь-яких дозволених законом

заходів та засобів захисту трудових прав від кримінально протиправного посягання; 3) ліквідація всіх форм дискримінації в межах реалізації прав громадян на працю; 4) визначення груп уразливих категорій працівників, які мають право на поліпшені / спрощені умови праці; 5) заборона примусового використання праці неповнолітніх.

13. Досліджено зарубіжний досвід запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин та виокремлено кримінологічно значущі заходи, які можуть бути інтегровані в національну кримінально-правову політику та кримінологічну практику. Обґрунтовано, що основними рисами зарубіжного трудового законодавства, крізь які відтворюється система кримінологічного захисту трудових прав та свобод працівників, є такі: 1) індивідуалізація підходу до встановлення принципів трудових взаємовідносин; 2) розвиток малого та середнього бізнесу як спосіб вирішити проблему бідності та безробіття; 3) чітка кореляція трудового законодавства із кримінальним; 4) захист податкової системи в частині контролю за відрахуванням із заробітної платні; 5) визнання принципу індивідуалізації покарання підставою для диференціації суб'єктів та меж покарання за порушення прав працівників; 6) встановлення за роботодавцем функції дотримання вимог системи соціального страхування; 7) визнання початкового пріоритету прав та законних інтересів працівників над інтересами працедавців у всіх спірних моментах; 8) наявність розгалуженої системи нормативно-правового захисту трудових прав осіб із встановленням диференційованих меж кримінально-правової відповідальності за їх порушення.

14. Розроблено концепцію соціально-правового захисту трудових прав громадян в умовах дії воєнного стану та після його припинення, засновану на системі апробованих міжнародних стандартів забезпечення режиму праці. До завдань, які потребують вирішення віднесено: 1) створення безпечної інфраструктури підприємств, установ та організацій усіх форм власності з метою забезпечення належних умов праці; 2) формування компетентностей безпеки учасників трудових відносин; 3) удосконалення нормативно-правового регулювання трудових відносин в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану; 4) унормування кола суб'єктів, які здійснюють контрольно-наглядні функції у сфері охорони трудових відносин; 5) посилення нормативно-правового захисту трудових прав неповнолітніх осіб; 6) посилення нормативно-правового захисту мігрантів.

15. Запропоновано систему змін та доповнень до кримінального законодавства України щодо кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

Ждан М. Д. Кримінологічна політика у сфері захисту трудових прав громадян: монографія / за заг. ред. Є. С. Назимка. Київ: ВД «Дакор», 2024. 444 с.

Статті в наукових фахових виданнях України та виданнях, що індексуються в міжнародних наукометричних базах даних

1. Ждан М. Д. Механізм реалізації кримінологічної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 3. С. 185-189.
2. Ждан М. Д. Нормативно-правове забезпечення кримінологічної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 392-395.
3. Ждан М.Д. Історія становлення та розвитку кримінального законодавства України в частині охорони трудових відносин. *Право та державне управління*. 2022. № 1. С. 25-35.
4. Ждан М.Д. Стан наукової розробки проблем запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні. *Juris Europensis Scientia*. 2022. № 2. С. 106-111.
5. Ждан М. Д. Суб'єкти реалізації кримінологічної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні. *Юридичний вісник*. 2022. № 3. С. 90-98.
6. Ждан М.Д. Соціально-економічні детермінанти кримінальних правопорушень проти трудових прав і свобод людини і громадянина. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 302-307.
7. Ждан М. Д. Інформатизація процесу управління трудовими відносинами в межах кримінологічної науки. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2022. Т.33 (72), № 3. С. 44-48.
8. Ждан М. Д. Кримінологічний та кримінально-правовий захист неповнолітніх від трудової експлуатації. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 4 (81) ч. 2. С. 82-86.
9. Ждан М. Д. Кримінально-правовий захист права громадян на страйк: національний та міжнародний підхід. *Приватне та публічне право*. 2022. № 4. С. 87-92.
10. Ждан М. Д. Кримінологічний захист права на працю осіб з інвалідністю: міжнародний досвід. *Правова позиція*. 2022. № 4. С. 111-114.
11. Ждан М.Д. Кримінально-правовий захист працівників від дискримінації за ознакою статі. *Juris Europensis Scientia*. 2022. № 5. С. 35-38.
12. Ждан М.Д. Методологія дослідження особливостей запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 301-306.
13. Ждан М.Д. Стан та динаміка кримінальних правопорушень проти трудових прав і свобод людини і громадянина. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 681-684.
14. Ждан М. Д. Інформатизація кримінологічної політики в Україні. *Правові новели*. 2022. № 17. С. 34-41.
15. Ждан М.Д. Кримінологічна характеристика жертв кримінальних

правопорушень проти трудових прав і свобод людини і громадянина. *Актуальні питання юридичної науки*. 2022. № 17. С. 205-213.

16. Ждан М. Д. Громадянське суспільство як суб'єкт реалізації кримінологічної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні. *Юридичний бюлетень*. 2022. № 26. С. 194-200.

17. Ждан М.Д. Соціально-економічне запобігання кримінальним правопорушенням проти трудових прав і свобод людини і громадянина. *Правова позиція*. 2023. № 1 (38). С. 219-222.

18. Ждан М.Д. Організаційно-управлінські заходи запобігання кримінальним правопорушенням проти трудових прав громадян. *Право та державне управління*. 2023. № 2. С. 282-289.

19. Ждан М.Д. Соціально-демографічні ознаки осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення проти трудових прав і свобод людини і громадянина. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 3 (81). С. 183-188.

20. Ждан М.Д. Індивідуальне віктимологічне запобігання кримінальним правопорушенням проти трудових прав громадян. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 396-401.

21. Mkrtchyan, K., Yamnenko, T., Holovan, T., Zhdan, M. Improvement of organizational measures to ensure public security and order during the mass events by the National Police of Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2020. № 9 (26). P. 167-173.

(*Особистий внесок здобувача: розглянуто роль Національної поліції у реалізації державної політики із запобігання кримінальним правопорушенням*).

22. Melnyk K., Tsesarsky F., Zhdan M., Vlasenko M., Fatieiev Ya. Distance work and its significance in terms of quarantine restrictions aimed at preventing the spread of the COVID-19. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. Volume 24, Special Issue 1. 2021. P. 1-8.

(*Особистий внесок здобувача: розглянуто види трудових відносин, які реалізуються в особливих умовах як один із напрямів загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин*).

23. Koliesnik T., Lehkoshorst Y., Zhdan M. Socio-Economic Component of the State Policy in the Field of Prevention of Criminal Offences Against Labour Rights and Freedoms of a Person and a Citizen. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2023. Vol. 9 No. 4. P. 128-134.

(*Особистий внесок здобувача: розглянуто зміст соціально-економічних детермінант та їх вплив на кількісно-якісні показники кримінальних правопорушень у сфері охорони трудових відносин*).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Ждан М.Д. Інформаційне забезпечення кримінологічної політики в Україні. *Право як ефективний суспільний регулятор: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 18–19 лютого 2022 р.)* Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2022. С. 14-16.

2. Ждан М.Д. Діджиталізація трудових відносин як напрям запобігання

кримінальним правопорушенням проти трудових прав громадян. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кременчук, 2–3 грудня 2022 року). Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. Львів-Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 227-231.

3. Ждан М.Д. Соціокультурні та морально-психологічні детермінанти кримінальних правопорушень проти трудових прав і свобод людини і громадянина. *Юридичні науки: проблеми та перспективи*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 24–25 лютого 2023 р.) Львів. Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 333-337.

4. Ждан М.Д. Критерії періодизації виникнення, становлення та еволюції кримінально-правового захисту трудових правовідносин в Україні. *Актуальні питання діяльності підрозділів кримінальної поліції*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 14 квітня 2023 року). Кропивницький: ДонДУВС, 2023. С. 437-439.

5. Ждан М.Д. Діалектичний та аксіологічний підходи до пізнання методології дослідження запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні. *Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів*: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 26 травня 2023 року). Кривий Ріг: КННІ ДонДУВС, 2023. С. 202-204.

6. Ждан М.Д. Кримінально-правові ознаки особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення проти трудових прав громадян. *Восьмі Таврійські юридичні наукові читання*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (м. Київ, 16–17 червня 2023 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 221-225.

7. Ждан М.Д. Сучасний погляд на методологію дослідження особливостей кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням проти трудових прав громадян. *Організаційно-правове забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 7 липня 2023 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. С. 339-341.

АНОТАЦІЯ

Ждан М.Д. Запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні: теорія та практика. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Донецький державний університет внутрішніх справ, Кропивницький, 2024.

На основі аналізу наукових джерел, нормативно-правових актів, статистичної інформації, а також кримінально-правової, кримінологічної, правоохоронної та судової практики в дисертації здійснено комплексне дослідження теоретико-прикладних засад запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони

трудових відносин в Україні. Проаналізовано та уточнено теоретико-методологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні. Досліджено та поглиблено концептуальні засади забезпечення формування та реалізації кримінологічного напрямку державної політики у сфері охорони трудових відносин в Україні. Уточнено кримінологічну характеристику та доопрацьовано заходи запобігання таким суспільно небезпечним діянням, зокрема в умовах дії особливих правових режимів. Проаналізовано міжнародний та зарубіжний досвід запобігання кримінальним правопорушенням у сфері охорони трудових відносин в Україні. Запропоновано авторський підхід до усунення недоліків кримінально-правового регулювання трудових відносин в Україні. Розроблено напрями вдосконалення системи запобігання таким діянням.

Ключові слова: запобігання, кримінальні правопорушення, кримінальна відповідальність, трудові права, кримінальне законодавство, трудове законодавство, праця, працівник, роботодавець, трудові відносини, безпека виробництва.

ABSTRACT

Zhdan M.D. Prevention of criminal offenses in the field of labor relations protection in Ukraine: theory and practice. – *As a manuscript.*

Dissertation for obtaining the scientific degree Doctor of Law in the specialty 12.00.08 – criminal law and criminology; criminal executive law – Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, 2024.

On the basis of the analysis of scientific sources, normative legal acts, statistical information, as well as criminal law, criminological, law enforcement and judicial practice, the dissertation carried out a comprehensive study of the theoretical and practical foundations of the prevention of criminal offenses in the sphere of labor relations protection in Ukraine. The theoretical and methodological principles of prevention of criminal offenses in the field of protection of labor relations in Ukraine have been analyzed and clarified. The conceptual principles of ensuring the formation and implementation of the criminological direction of state policy in the sphere of labor relations protection in Ukraine have been studied and deepened. The criminological characteristics have been clarified and the measures to prevent such socially dangerous acts have been elaborated, in particular under the conditions of special legal regimes. The international and foreign experience of preventing criminal offenses in the sphere of protection of labor relations in Ukraine is analyzed. An author's approach to eliminating the shortcomings of the criminal law regulation of labor relations in Ukraine is proposed. Directions for improving the system for preventing such acts have been developed.

Keywords: prevention, criminal offenses, criminal liability, labor rights, criminal legislation, labor legislation, labor, employee, employer, labor relations, production safety.

Редакційно-видавниче відділення відділу організації наукової роботи
Донецького державного університету внутрішніх справ
25015, м. Кропивницький, вул. Велика Перспективна, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4473 від 24.01.2013 р.
Підп. до друку 18.04.2024 р. Формат 60x84/16. Гарнітура – Times. Друк RISO.
Папір офісний. Ум.-друк. арк. 1,9. Тираж 100 прим.